

Ögedey Han Döneminde Herât'ın İmar Durumu (1229-1241)

Construction Status of Herat During the Period of Ögedei Khan (1229-1241)

Kurban DURMUŞOĞLU¹

öz

Moğollar, Cengiz Han liderliğinden itibaren dünya tarihinde adlarından söz ettirmeye başlamıştır. Onlar batıdaki en büyük rakipleri Hârezmşâhlarla olan mücadeleleri sebebiyle İran coğrafyasına girmiştir. Moğolları harekete geçiren görünürdeki sebep ise Otrar olayı olmuştur. Cengiz Han liderliğindeki Moğollar, elçilerinin öldürülmesinin intikamı olarak ya da bunu sebep göstererek Hârezmşâhlarla karşı karşıya gelmiştir. Moğolların Horasan'da Hârezmşâhlarla olan mücadelesi bölgeye büyük bir yıkım getirmiştir. Bu yıkımdan etkilenen Horasan şehirlerinden biri de Herât'tır. Şehir, Moğol istilasıyla yıkılmış olsa da bu durum sadece Cengiz Han dönemiyle sınırlı kalmıştır. Çünkü Cengiz'in ardıllarında, idarî anlamda babalarının politikasını benimsemedikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu durum Horasan şehirlerinde yeni bir sürecin başlangıcı olarak kabul edilmekte ve birçok alana etki ettiği görülmektedir. Cengiz Han'ın yerine han olan Ögedey'in imar konusundaki tutumu da bunun bir yansımasıdır. Ögedey Han'ın şehirlerin imarı ile ilgili tutumu bütün Horasan şehirleri gibi Herât için de bir dönüm noktası olmuştur. Bu sayede Herât, Ögedey Han ile birlikte imar anlamında bir toparlanma dönemine girmiş ve gelişim göstermiştir. Ögedey Han'ın yönetimi altında yapılan imar faaliyetleri, bölgenin yeniden kalkınması ve gelişmesi için önem arz etmektedir. Bütün bunların aydınlatılması noktasında çalışma, ağırlıklı olarak dönemin Farsça kaynaklarına dayanmaktadır. Ancak gerekli görüldüğü yerlerde Türkçe ve İngilizce çalışmalara da müracaat edilmiştir. Bu bağlamda çalışma, Moğol istilasıyla Herât'ta yaşanan yıkımlara değinmekte ve Ögedey Han döneminde bölgede yapılan imar faaliyetlerini konu edinmektedir.

Anahtar kelimeler: Orta Çağ, Herât, Moğollar, Ögedey Han, İmar

ABSTRACT

Mongols began to make a name for themselves in world history during the leadership of Chinggis Khan. They entered the Iranian geography as a result of their struggle with their biggest rival in the west, the Khwarazmshah. The apparent reason that motivated the Mongols was the Utrar incident. The Mongols, led by Chinggis Khan, confronted the Khwarazmshah as revenge for the murder of their ambassadors, or at least used this as an excuse. The Mongols' struggle with the Khwarazmshah in Khorasan brought tremendous destruction to the region, with Herat being one of the Khorasani cities affected by this destruction. Although the Mongol invasion destroyed the city, this situation was

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Kurban Durmuşoğlu (Dr. Öğr. Üyesi),
Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü, Bayburt, Türkiye
E-posta: kdurmusoglu@bayburt.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5847-1209

Başvuru/Submitted: 21.11.2023
Revizyon talebi/Revision requested:
16.04.2024
Son revizyon/Last revision received:
03.05.2024
Kabul/Accepted: 05.05.2024

Citation/Atf: Durmuşoğlu, Kurban.
"Construction Status of Herat During the
Period of Ögedei Khan (1229-1241)." *Türkiyat
Mecmuası-Journal of Turkology* 34, 1 (2024):
185-199.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1393933>

limited to the Chinggis Khan period. Chinggis' successors did not adopt their father's policy in an administrative sense. Therefore, this situation is considered the beginning of a new process in Khorasani cities and was seen to affect many areas. Ögedei replaced Chinggis as Khan, and Ögedei Khan's attitude toward the construction of cities was a turning point not just for Herat but for all Khorasan cities. In this way, Herat entered a period of recovery and development in terms of construction through Ögedei Khan. The construction activities carried out under the management of Ögedei Khan were essential for the redevelopment and improvement of the region. In order to elucidate all of these, the study is mainly based on Persian sources of the period. However, the study also applies Turkish and English sources where necessary. In this context, the study touches upon the destruction experienced in Herat due to the Mongol invasion and covers the construction activities carried out in the region during the reign of Ögedei Khan.

Keywords: Middle Ages, Herat, Mongols, Ögedei Khan, construction

EXTENDED ABSTRACT

The Mongols are a tribe that played an important role in medieval world history and came to the fore with their destruction in the Islamic world. The Mongols only played an essential role in world history in the 13th century, when Chinggis Khan founded the Mongol Empire at the beginning of the century. After long struggles, Chinggis gathered all Mongolian tribes under a single state. Chinggis received the title of khan through the kurultai held in 1206 and became the greatest ruler of all steppe tribes. Afterward, Chinggis Khan took control of the Kyrgyz, Merkit, Naiman, and Uighur until 1209. With the administrative, social, and military regulations he made, Chinggis Khan brought the Mongols under a regular organization for the first time in their history and restructured them with the concept of a world state. With the capture of Qara-Khitai lands, the Mongols became neighbors to the Khwarazmshah in the west. However, these neighborly relations did not continue as normal. In 1218, a Mongol caravan of 450 people was slaughtered in Utrar. Their goods were plundered, and the ambassadors were killed. Afterward in the following year, Chinggis Khan went on an expedition against the Khwarazmshah with a strong army. Instead of fighting a pitched battle against the Mongols, 'Alā'al-Din Muhammad Khwarazmshah preferred to fight a defensive war by dividing his army among the cities. However, this attitude ended the Khwarazmshah and resulted in the towns of the Khorasani geography facing the Mongol invasion. Chinggis Khan also sent his youngest son Tolui to Khorasan. After Tolui captured Merv, Nishapur, and Herat, he joined his father in besieging Taleqan between Balkh and Marw al-Rudh. Chinggis Khan spent the summer of 1220 in Nakhshab and then captured Termez. The following year, he crossed the Oxus River and captured Balkh, and the Mongols invaded all Khorasani cities.

In the Middle Ages, the struggle of states to establish superiority over each other took place in different dimensions. While these were sometimes bloody and destructive, other times they were peaceful. The battle of the Mongols in the Khorasan geography attracts attention for its bloody and violent dimensions. The Mongols' struggle with the Khwarazmshah, one of the political actors of the period, brought a significant change to Khorasani geography. Once the Mongols took over the entire Khorasan geography, they tried to establish administrative order there through new administrations. Perhaps the Mongols needed to pass the test successfully in the Khorasani geography in order to prove their maturity and emerge as a political and military power.

The Mongol invasion is one of the most talked about events in the Middle Ages. Through this period of invasion that started under the leadership of Chinggis Khan, many residential areas either suffered significant damage or were destroyed entirely. The greatest of these destructions occurred in the Khorasani geography. The Mongols are in fact remembered in world history for their destruction. This situation had emerged due to a strategy the Mongols implemented in the places they captured. What happened in Transoxiana and the Khorasani geography significantly impacted the formation of this image. Of course, sources differ in terms of the extent of this destruction. In addition to those who've stated that the destruction was not as great as thought, some approaches show this to have been a natural situation. Among the reasons behind the destruction the Mongols carried out, the first thing one sees is that it had been a military strategy. The Mongols used this strategy to devastate the border regions, with the aim being to make an area clear for subsequent conquests. Another reason that came to the fore in the Mongols' destruction was their sense of revenge. The invasions Chinggis Khan carried out had started with the murder of Mongol ambassadors and reached very different dimensions in the cities where members of the Mongol dynasty had been killed. The Mongols inflicted much greater destruction in the Khorasani cities they'd captured with a passion for revenge. In addition to religious and ethnic elements, other elements such as the strategic locations of the regions, the disobedience of the locals, steppe tactics, nomadic life, and the betrayal of the Khwarazmshah come to the fore as reasons for the destruction. Based on all these approaches, briefly describing what the Mongols did in Khorasan as barbarism may lead to a mistake in explaining what happened in the region. In this respect, evaluating the policy the Mongols followed in the cities of Khorasan would be a more accurate approach due to the strategy they implemented to establish dominance in the region.

The literature has a massive gap in terms of construction after the 1220s in the Khorasani cities that had been exposed to Mongol invasion. The Mongols changed the landscape of every town they went to. After the Utrar incident caused by the Khwarazmshah, Chinggis Khan led the Mongols to take action as revenge for the murder of their ambassadors, or at least used this as an excuse. Thus, the Mongols' pursuit of 'Alā'al-Din Muhammad Khwarazmshah significantly destroyed the Iranian geography. The cities of Khorasan in Iran received the most significant share of this destruction. Herat, a Khorasani town, had also been destroyed by the Mongol invasion.. Ögedei declared a general amnesty and made many grants. After reorganizing the internal administration, he resumed the reconstruction that had been on hold for a long time. While Chinggis Khan had sent Chormaqan Noyan to Iran in 1231 for the planned Near East expedition, he had marched to China. Through bureaucrats such as Chin Timur and Korguz in Iran, Ögedei Khan organized the internal administration of large regions that had been captured during the war and turned into ruins. Therefore, these administrators initiated development activities in the geography of Khorasan and Herat.

Of course, the construction activities in Herat were closely related to Ögedei's attitude on this issue. Ögedei Khan attached importance to development. After a while, the Mongols

under Ögedei started construction work in the cities they had captured through destruction and founded new cities. Karakorum was established near old Ordu-Baliq, and water wells were opened in various places during Ögedei Khan's rule. This attitude also manifested itself in places far from the center. Thus, Ögedei Khan attempted to erase the traces of the Mongolian invasion that had brought tremendous destruction to Herat after becoming the head of the Mongolian State. In this context, Ögedei Khan had his hands full reconstructing the places that had fallen into ruin during the reign of Chinggis Khan and entered a recovery process. From the outset, however, the construction activities in the Khorasani geography should be said to have been carried out at a lower level, unlike the cities of Transoxiana. Because the Mongols had plundered the towns in the Khorasani geography several times, the region's development was not at the desired level.

Since the reign of Ögedei Khan, construction activities in Herat have been supported, and the Mongol State provided some support in this regard. The construction works in Herat were initiated by a group of Herat residents who'd returned to the city after the Mongol invasion. However, when considering the conditions of the period, what they did was extremely limited. After Ögedey Khan's reconstruction edict, the construction works in the city progressed much faster. Ögedei's efforts to bring back the artisans who'd migrated from the region should be evaluated in this context. Another critical step that accelerated the development activities is that the administrators who'd been appointed to the region were integrating themselves and acting alongside the people in the region. Activating water channels to revitalize agriculture in the region was extremely important for the region's development. In addition, the fact that the administrators personally took part in these activities alongside the people shows that the Mongols' view of the region had changed. Therefore, through the construction activities carried out in Herat under Ögedei Khan rule, the population in the region increased, and Herat became an important center where artisans carried out their activities in its bazaars and markets. The study is mainly based on Persian sources of the period. However, it also benefits from Turkish and English sources when deemed necessary. In this context, the study first examines the destruction experienced in Herat during the Mongol invasion and under the reign of Chinggis Khan. The study then emphasizes the construction activities that were carried out in the region during the reign of Ögedei Khan and conveys the overall results of this.

Giriş

Dünya tarihindeki en büyük yağma ve tahrip hareketlerinden biri olarak ele alınan Moğol istilası sırasında Müslüman toprakları -Mâverâünnehir, İnan Irak ve Anadolu- büyük zarar görmüştür.¹ Asya'nın daha önce görmediği büyüklükte bir yıkım hareketi olarak görülen Moğol istilasıyla ortaya çıkan yıkımdan hiç şüphesiz en büyük payı Horasan şehirleri almıştır.² Bu hususta Manz, Horasan'ın Moğol fetihlerinden en ağır şekilde zarar gördüğünü ifade ederek bu durumu “tsunami stratejisi”nin bir örneği olarak açıklamaktadır. Ona göre bu stratejiyle sınır bölgeleri harap edilmiş, sonraki “fetihler” için bölgenin karışıklık içinde bırakılması hedeflenmiştir.³

Moğollar, düşmanları tarafından “şehirlerin yıkıcıları” olarak tasvir edilmektedir.⁴ Cengiz Han döneminde başlayan Moğol istilasıyla Horasan bölgesi büyük bir yıkımla yüzleşmiştir. Bu bağlamda Herât da Moğolların Muhammed Hârezmşâh'ı takibi sırasında yıkıma uğramıştır. Moğol orduları h. 617 yılının Rebûlâhîr ayında (Haziran-Temmuz 1220) Ceyhun Nehri'ni geçmiş ve Horasan şehirlerinden Belh'e ardından da Herât'a ulaşmıştır. Cebe ve Sübetey aldıkları emirle yollarına devam ederken Togaçar Noyan emre itaatsizlik ederek Muhammed Hârezmşâh'ı takibi bırakmıştır.⁵ Togaçar Noyan, bu dönemde Herât yönetimini Hârezmşâhlara bağlı olarak elinde bulunduran Han Melik'e saldırmış şehri yağmalayarak halkı esir etmiştir.⁶ Bu aynı zamanda tespit edebildiğimiz kadarıyla Herât'ın Moğollar tarafından ilk defa tahrip edilmesidir. Bölgedeki yıkım Herât'a bağlı bir yerleşim yeri olan Zâve'de de devam etmiştir. Aslında Cebe ve Sübetey, Muhammed Hârezmşâh'ı takipleri sırasında Zâve'de ordularının iaşesinin karşılanmamasına rağmen şehre herhangi bir zarar vermeyerek yollarına devam etse de Zâve halkının arkalarından kale surlarına çıkarak alay ettikleri için geri dönmüş ve zorlu bir savaştan sonra şehre girerek büyük zarar vermiştir.⁷

Cengiz Han'ın, Horasan şehirlerindeki yıkımının devam ettiği sırada Sultân Celâlüddîn, Gazne taraflarında topladığı orduyla Tekeçük ve Şigi Kutuhu önderliğindeki Moğol ordularını

- 1 Osman G. Özgüdenli, “Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu”, *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)* içinde, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 225.
- 2 Bu yaklaşım için bk. David Morgan, *Medieval Persia 1040-1797* (London: Routledge, 2016), 53.
- 3 Beatrice Forbes Manz, “The Mongol Conquest of Iran”, *The Mongol World* içinde, ed. Timothy May and Michael Hope, (London-New York: Routledge, 2022), 199. Moğol fetihlerindeki “tsunami stratejisi”nin incelendiği çalışma için bk. Timothy May, “The Mongol Art of War and the Tsunami Strategy”, *Golden Horde Civilization* 8 (2015), 31-37.
- 4 David Nicolle, *The Mongols Warlords: Genghis Khan, Kublai Khan, Hulegu, Tamerlane*, (New York: Firebird Books, 1990), 7.
- 5 Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Târîh-i Ravzatu's-safâ*, tsh. Cemşid Kiyanker, (Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1380 hş.), 8: 3851-3852.
- 6 *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 182; Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî, *Câmi'u'l-Tevârih*, tsh. Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî, (Tahran: Neşr-i Elbruz, 1373 hş.): 521; Çetin Kaya, “Hârezmşâhlar Tarihinde Han Melik'in Yeri ve Önemi”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 6/11 (2024), 69.
- 7 Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihânguşâ*, tsh. Muhammed b. Abdulvahhâb Kazvînî, (Tahran: İntişârât-ı Donyâ-yi Kitâb, 1329 hş.), 1: 113; Mîrhând, *Târîh-i Ravzatu's-safâ*, 8: 3852.

iki defa yenmiştir.⁸ Özellikle Celâlüddîn'in Moğollara karşı Pervan'daki zaferi, bölge halkını Moğollardan kurtuluş için cesaretlendirmiştir.⁹ Hatta Celâlüddîn'e bağlı askerler, Moğolların Horasan şehirlerine atadıkları *şihne* ve valileri öldürmüştür.¹⁰ Bunun üzerine Cengiz Han, Horasan şehirlerinde Moğollara yapılanlara karşılık vermek için bir kez daha Horasan şehirlerine saldırı emri vermiştir. Bu saldırılardan ilk nasibini alan da Herât olmuştur. Yaklaşık altı ay süren bir kuşatmadan sonra Moğollar şehri ele geçirmiş ve tamamen yıkmıştır.¹¹ Moğol komutanı Elçigidey'in yürüttüğü bu harekatta¹² Herât, İbnü'l-Esîr'e göre ateşe verilmiştir.¹³ Hândmîr yedi gün boyunca Herât'ı yakıp yıkan askerlerin tüm şehri harap ettiğini kaydetmektedir.¹⁴ Şehirdeki yıkımın boyutu tartışmalı olsa da Herât h. 619-634 (1222-1237) yılları arasında yaklaşık on beş yıl boyunca harap bir hâlde kalmıştır.¹⁵

Moğol istilasına maruz kalan Horasan şehirlerinde h. 616 (1219-1220)'dan sonra imar anlamında büyük bir boşluk oluştuğu söylenilebilir. Mahendrarajah'ın da ifade ettiği gibi bu dönem İran coğrafyası için bir geçiş dönemi olmuştur.¹⁶ Moğollar gittikleri her şehirde manzarayı değiştirmiştir. Moğolların bütün bu yıkımlarına rağmen Ögedey Han döneminde Herât'ta birtakım imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Barthold'un da dikkat çektiği gibi bu durum Herât'ın konumuyla alakalıdır. Horasan'ın önemli şehirlerinden biri olan Herât, gerçek anlamda Ögedey Han'dan itibaren canlanmaya başlamıştır. Bunun altında yatan en büyük etken Herât'ın bütün yolların kesişim noktasında olmasından ileri gelmektedir.¹⁷

Ögedey Han'ın İmar Konusundaki Tutumu

Cengiz Han'dan sonra Moğollar, ele geçirdiği yerlerde hem idarî anlamda hem de hem de imar anlamında yeni bir dönemi hayata geçirmiştir. Moğolların, Cengiz döneminde ele geçirdiği şehirlerdeki yıkıcı tutumunu, Ögedey Han'ın yönetime gelmesiyle beraber terk

8 Bu konudaki ayrıntılar için bk. Cüveynî, *Târîh-i Cihânguşâ*, 2: 133-139.

9 Pervan Savaşı ile ilgili ayrıntılar için bk. Fatih Çiftçi, "Mongol Defeat-Khwarazmshah Victory: 1221 Battle of Parwan", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* VI/2 (2022), 84-135.

10 Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, çev. ve not. Mustafa Uyar, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016), 79.

11 W. Barthold, *An Historical Geography of Iran*, çev. Svat Soucek, (New Jersey: Princeton University Press, 1984), 53.

12 Leo De Hartog, *Cengiz Han, Dünyanın Fatihi*, çev. Serkan Uzun, (Ankara: Dost Yayınları, 2003), 113.

13 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, çev. A. Özaydın-A. Ağırakça, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 12: 353.

14 Gıyâseddîn b. Humâmeddîn el-Hüseynî Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, haz. Muhammed Debîr Siyâkî, (Tahran: Kitâbfürûş-i Hayyâm, 1333 hş.), 3: 44; Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, tsh. Mahmûd Ferruh, (Meşhed: Kitâbufürûş-i Bastan, 1341hş.), 2: 294-295. Togan, Herât'ın tamamen yıkıldığına dair rivayetlerin doğru olmadığını öne sürmektedir. bk. Zeki Velidi Togan, "Herât", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/1, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987), 431.

15 Mu'înu'd-dîn Muhammed Zamçî İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât fi evsâfi medîneti'l-Herât*, neşr. Seyyid Muhammed Kâzım İmâmî (Tahran: İntişarat-ı Danişgah 1338 hş.), 2: 71.

16 Mahendrarajah'ın bu değerlendirmesi için bk. Shivan Mahendrarajah, "The Iranian Interlude: From Mongol Decline to Timur's Invasion", *Iran After the Mongols* içinde, ed. Sussan Babaie, (London: Bloomsbury Publishing, 2019), 159-176.

17 Barthold, *An Historical Geography of Iran*, 54.

ettiğini ve özellikle Horasan Őehirlerinde yapılanlara bakıldığında űzerlerindeki “Őehirlerin yıkıcıları” imajını deđiŐtirmeye çalıŐtıkları söylenebilir. Mođol yönetimini Cengiz Han’dan sonra, Cengiz Han’ın iradesiyle ođlu Ögedey devralmıŐtır.¹⁸ Ögedey’in, genel olarak uzlaŐmacı ve aile istifaresi temelinde bir yönetim anlayıŐına sahip olduğu ifade edilmektedir.¹⁹

Ögedey Han’ın imara önem vermesi²⁰ ve bu husustaki tutumu Herat’ta yapılan imar faaliyetlerinde etkili olmuştur. Moğollar, Ögedey ile birlikte yıkımla ele geçirdiği Őehirlerde bir süre sonra imar işlerine başlamış ve yeni Şehirler kurmuŐtur.²¹ Böylece Herat’a büyük yıkım getiren Moğol istilasının izleri Ögedey Han döneminde itibaren silinmeye çalıŐılmıŐtır. Bu bağlamda Mırhnd, Ögedey’in Cengiz Han döneminde harabe olan her yeri imar ettiğini ifade etmektedir.²² Mırhnd’ın bu söylemi abartılı olsa da Herat, Ögedey Han dönemde imar anlamında bir geliŐme sürecine girmiştir. Cengiz Han dönemindeki yıkımdan sonra Ögedey Han’ın birçok Şehri yeniden inşa ettiği ve Horasan Şehirlerinden Herat da bahsi geçen Şehirler arasında zikredilmektedir.²³ Ancak hemen baŐta ifade etmek gerekir ki Horasan coğrafyasındaki imar faaliyetleri, Mvernnehir Şehirlerinin aksine daha düşük düzeyde gerçeklemiŐtir. Horasan Şehirlerinin Moğollar tarafından birak kez yağmalanması sebebiyle bölgenin imarı istenilen düzeyde olmamıŐtır.²⁴ Barthold, Mvernnehir bölgesinin istiladan sonra hızlı kalkınmasını h. 619 (1222-1223) yılından sonra bölgede Moğollara karşı koyacak bir gücün olmamasına bağlamaktadır.²⁵

Ögedey Han ile başlayan süreçte Moğolların yeni Şehirlerin kurulmasına yönelik tutumları dönemin kaynaklarına da yansımıŐtır. Czcni, Ögedey’in tahta çıkıŐından sonra onun emriyle Horasan, Gr, Irk ve Gazne taraflarındaki herkesin kendi Şehirlerini inşa etmeye baŐladđını ifade etmektedir.²⁶ Ögedey döneminde atfen *Trih-i Elfi* de Cengiz Han döneminde yıkıma uğrayan memleketlerin Ögedey’in tahta geçiŐiyle birlikte yeniden mamur hle getirilmeye

18 Moğollarda Cengiz Han’dan sonra veliahtın nasıl belirlendiğine dair ayrıntılı bir inceleme için bk. etin Kaya, “Büyük Moğol Ulusu’nda İlk Veliht Tayini Hususuna Dair Bir İnceleme”, *USAD* 14 (2021), 23-34.

19 D. O. Morgan, “Ögedey”, *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*, c. 8, (Leiden: Brill, 1995), 162.

20 Osman Gazi zgdenli, “Ögedey Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi*, c. 34, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 21.

21 Moğolların ele geçirdiği yerlerdeki yeni Şehirlerin kurulmasına dair yaptđı çalıŐmaların ayrıntısı için bk. Michal Biran, “Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)”, *Turko-Mongol Rulers, Cities and City Life* içinde, ed. David Durand- Gudy, (Leiden-Boston: Brill, 2013), 257-283. Köprülü de Moğolların ele geçirdiği sahalarda hkimiyetini pekiŐtirdikten sonra maddi medeniyetin gelişmesi noktasında Moğol hanlarının samimiyetle çalıŐtıklarına vurgu yapmaktadır. bk. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980), 225.

22 Mırhnd, *Trih-i Ravzatu’s-saf*, 8: 3911.

23 Berthold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, ev. Cemal Köprülü, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 487.

24 Cveyn, *Trih-i CihnguŐ*, 1: 75.

25 V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2017), 464.

26 Czcni, *Tabakt-ı Nsri*, 105.

çalışıldığını ve özellikle Herât şehrinin de bu dönemde imar edildiğine vurgu yapmaktadır.²⁷ Moğol istilasından sonra Horasan şehirlerinden Merv, Serahs, Herât, Zâve, Nîşâbûr, İsfârâyın, Tûs, Kûçân, Belh ve Sebzevâr uzun yıllar harabe hâlde kalmış; ancak ilerleyen yıllarda Moğol emirleri tarafından bu şehirler yeniden imar edilmeye başlanmıştır.²⁸ Kaynakların Horasan şehirlerine dair aktardığı bu imar faaliyetleri, Ögedey Han ile başlayan yeni sürece işaret etmektedir. Zira öncesine dair Moğolların Horasan şehirleriyle ilgili herhangi bir imar faaliyeti henüz tespit edilememiştir.

Herât'ta Yapılan İmar Faaliyetleri

Herât'taki imar faaliyetlerine dair ilk bilgi, Moğol istilası sırasında dağlara kaçarak saklananların, Moğolların gidişinden sonra Mevlâna Şerefüddin Hatib Çeğartân öncülüğünde tekrar Herât'a dönen on altı kişinin²⁹ faaliyetleri ile başladığına dairdir. Şehrin dışındaki eski bir hamamı kendilerine mesken olarak seçen bu grup, Moğol saldırılarından kurtulan insanların da geri dönmesiyle kırk kişiye ulaşmıştır. Sayıları artınca Herât şehrinin içlerine doğru ilerlemiş ve Herât Cuma Cami³⁰ etrafında yeniden burada yaşayabilmek için inşa faaliyetlerine başlamıştır.³¹ Barry tarafından bu on altı kişinin, Herât Cuma Cami'nin yıkıntılarında çıkararak tüm medeniyeti yeniden inşa ettiklerine vurgu yapılmaktadır.³² Bu hususta Frye de Moğolların istilasından sonra şehrin h. 618-633 (1221-1236) yıllarında harabe hâlde olduğunu ve geri dönen halkın şehrin çoğunu yeniden inşa ettiğini aktarmaktadır.³³ Ancak kaynaklar bunların cami etrafında neler yaptığına dair malumat vermemektedir. Esasen bu dönemde onların sadece hayatta kalabilmek için verdikleri mücadeleye yüzünden imar anlamında büyük işler yaptıklarını düşünmemiz son derece zorlayıcı olur. Zira harap hâldeki Herât'ta temel gıdaların bile zor temin edildiği düşünüldüğünde bölgenin ciddi anlamda imar edilmesi hususu çok düşük bir

27 Mollâ Ahmed Tetevî ve Asâf Hân Kazvîni, *Târîh-i Elfî*, tsh. Gulâm Rızâ Tabâtabâyî Meed, (Tahran: Şirket-i İntişârât-i 'İlmî ve Fehengî, 1382 hş.), 6: 3858.

28 Seyyid 'Alî Mü'yyid-i Sâbitî, *Târîh-i Nîşâbûr*, (Tahran: Silsile-i İntişârât-i Encumen-i Âsâr-i Millî, 2525 şş.), 191-192.

29 Mevlana Şerefüddin Hatib Çeğartân ile Herât'a dönen on altı kişinin isimleri için bk. İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 65.

30 Wilber, kesin olmamakla birlikte bu caminin planının Gûrlular tarafından çizildiğini öne sürerek 1202 yılında temelini atıldığını ifade etmektedir. bk. Donald N. Wilber, *The Architecture of Islamic Iran The Il Khanid Period*, (Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1955), 136. Ancak Golombek, bu caminin XI. yüzyılın ikinci yarısında Hârezmşâh Sultanı Alâeddin Tekiş'in veziri Şemsüddin Mesût Herevî tarafından yapıldığını öne sürmektedir. bk. Lisa Golombek, "The Resilience of the Friday Mosque: The Case of Herat", *Muqarnas* 1 (1983), 95. Yine bu caminin tarihçesiyle ilgili bk. Richard N. Frye, "Two Timurid Monuments in Herat", *Artibus Asiae* 11/3 (1948), 206-211; Max Klimburg, "The Architecture, Arts and Handicrafts", *From the Past and for the Future Safeguarding the Cultural Heritage of Afghanistan Jam and Herat* içinde, (France: Unesco, 2015), 64; Selçuk Mülâyim, "Herat Cuma Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 17, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 218-219.

31 İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 64-65.

32 Michael Barry, *Figurative Art in Medieval Islam and the Riddle of Bihzâd of Herât (1465-1535)* (Paris: Flammarion, 2004), 81.

33 bk. R. N. Frye, "Harât", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*, c. 3, (Leiden: Brill, 1986), 177.

olasılıktır. Ayrıca onların imar faaliyeti yaptıklarını düşünsek bile Cin Timur'un Horasan valiliği sırasında Nişâbûr'dan Herât'a kaçan Hârezmşâhların takibi sırasında şehir tekrardan harap edilmiştir.³⁴ Dolayısıyla Barry'in yukarıdaki tespiti somutlaştıracak deliller şimdilik mevcut değildir. Öte yandan bu dönemdeki sınırlı imar faaliyetlerinde yerel unsurların yani ayyârların (basit halk tabakası) göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Moğol istilası sırasında Horasan şehirlerinin özellikle Herât'ın yeniden inşası noktasında ayyârların çabası büyüktür.³⁵

Moğol istilasından sonra yaklaşık on beş yıl boyunca harabe hâlde, adeta hayalet bir şehir olan Herât'ın kaderini Ögedey Han'ın fermanı değiştirmiştir. Ögedey Han'ın h. 634 (1236-1237) yılındaki fermanı ile Herât'ın yeniden imar edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁶ Özdemir'in de işaret ettiği gibi belki de Moğol Devleti'nin baskı ve sindirme politikasıyla sürekli başarılı olamayacağını gören ilk Moğol hanı, Ögedey'di.³⁷ Kaynaklar Ögedey'in Herât'ta imar izni vermesini onun merhamet ve adalet sahibi biri olmasına bağlamaktadır. Bu bağlamda Ögedey, Müslüman olmamasına rağmen Müslümanlara karşı beslediği muhabbetin Herât'ta yapılacak olanlarda büyük etkisi olduğunu öne sürmektedir.³⁸ Gazan Han döneminde eserini kaleme alan İbnü't-Tıktaka da *el-Fahrî* adlı eserinde Ögedey'in adalet yönüne vurgu yapmaktadır. Eserde Ögedey'in adil bir yönetici olduğunu ve onun cömertliği konusunda daha önce duyulmamış hikâyeler anlatıldığını altı çizilmektedir.³⁹ İbnü't-Tıktaka'nın Ögedey ile ilgili vurgu yaptığı bu cömertliğin onun dönemindeki imar işlerine de yansıdığını söylemek mümkündür. Ögedey Han'ın Müslümanlara karşı bakışının değiştirdiği, İslâm ulemasına gönderdiği hediyeler üzerinden de görülebilir. Ögedey Han, Türkistan ve Horasan'daki Müslümanların yaptıkları cami ve ibadethanelere hiçbir şekilde engel olunmayacağını ilan etmiştir. Bu ferman bölgedeki imarın desteklenmesi açısından önemlidir. Ayrıca yaklaşık 100 bin altın *dinar* ve 2.000 parça değerli kumaşı İslâm ulemasına göndererek onların faaliyetlerine destek vermiştir.⁴⁰ Ama Allsen, Ögedey'in Horasan şehirlerini imar etmesini ekonomik gerekçelere bağlamaktadır. Ona göre Ögedey para akışını artırmak ve imparatorluk kasasını doldurmak için Horasan'ın yeniden imarına karar vermiştir.⁴¹ Zira bu durum Ögedey'in harabe hâldeki geniş Horasan şehirlerinin Moğollar için herhangi bir getirisinin olmayacağını farkında olduğunu göstermektedir. O,

34 Bu konudaki ayrıntılar için bk. İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 70-71.

35 Moğol istilasından sonra Herât'ta başlayan imar faaliyetlerinde ayyârların rolü için bk. Mohsen Zakeri, "The 'Ayyârân of Khurasan and the Mongol Invasion", *Proceedings of the Third European Conference of Iranian Studies* içinde, ed. Charles Melville, (Wiesbaden: Reichert, 1999), 269-276.

36 İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*. 2: 72.

37 H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilasî Cengiz ve Hülâgü Dönemleri* (İstanbul: İz Yayınları 2018), 189.

38 Seyf bin Muhammed bin Ya'kûb el-Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, neşr. Muhammed Zubejr es-Siddikî, (Calcutta, 1943), 94; İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 101. Ögedey Han'ı adalet ve merhamet yönüne dair anlatılanlar için bk. Cüveynî, *Târih-i Cihânguşâ*, 1: 158-161; Mîrhând, *Târih-i Ravzatu's-safâ*, 8: 3914-3915; Hândmîr, *Habibu's-siyer*, 3: 48.

39 İbnü't Tıktaka, *El-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler; Vezirler Tarihi, 632-1258)*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 31.

40 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 95-96; İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 102.

41 Thomas T. Allsen, *Commodity and Exchange in the Mongol Empire A cultural history of Islamic textiles* (United Kingdom: Cambridge University Press, 1997), 39.

şehirlerin imarı ile bölgeye nüfusun göç etmesini sağlayacak ve bu nüfus üzerinden vergi alacaktır.

Çağatay, kardeşi Ögedey'in Müslümanlara karşı olan tutumunu onaylamamasına⁴² rağmen Ögedey h. 634 (1236-1237) yılında harabeye dönmüş bütün şehirleri imar etmek için birtakım görevlendirmeler yapmıştır. Herât'ın da imar edilmesini yanındaki şehzâde, *emîr* ve ordu komutanlarına bildirmiştir. Ögedey Han'ın Herât'ı imar etmek istemesi *emîr* ve komutanların bazıları tarafından bölge halkının devlete bağlı olmadığı için iptal edilmesini istemiştir. Ayrıca bölgenin harabe hâlde olduğunu dolayısıyla yapılacak imar faaliyetlerinin hem masraflı olacağı hem de uzun yıllar süreceği gerekçesiyle Ögedey'i vazgeçirmeye çalışmışlardır. Ancak Ögedey'in bölge için yapacaklarını destekleyenler de vardır. Bazı *emîr*ler bu zamana kadar ilk defa bir hükümdarın bölgeye merhamet ettiğini ve dolayısıyla yapılanlar karşısında bölge halkının devlete itaat edeceğini söylemiştir. Bu konuşmalardan sonra Ögedey, Toluy zamanında Beş Balıg'a sürülen Emîr İzzüddîn Mukaddem Herevî'nin tekrardan Herât'a geri dönüp orayı imar etmesi istemiştir. Bunun üzerine İzzüddîn Mukaddem'in yanına aldığı 100 hane ile birlikte Herât'a dönmesi kararlaştırılmıştır.⁴³

Moğollar, Horasan'ı istila sırasında zanaatkârlara dokunmamıştır.⁴⁴ Bu gruptan olan kumaş dokumacıları, istila sırasında savaş ganimeti olarak esir alınarak Moğollara hizmet etmesi için merkeze götürülmüştür. Dolayısıyla bu meziyetleri sayesinde onlar canlarını da kurtarabilmiştir. Ögedey Han'ın Herât'ın imar işlerini verdiği Emîr İzzüddîn Mukaddem Herevî de istila sırasında esir alınan dokumacılarıdır. Onun Ögedey Han tarafından fark edilmesi de Cengiz Han'ın eşlerinden biri aracılığıyla olmuştur. Cengiz Han'ın hatunlarından Kutluğ İşi, altın işlemeli birkaç elbise ile Ögedey'in huzuruna çıkmıştır. Ögedey bu güzel elbiselerin kim tarafından dokunduğu sorunca Kutluğ İşi de Toluy'un Horasan'ı istilasını sırasında ele geçirdiği esirlerden dokumacı usta olan İzzüddîn Mukaddem tarafından yapıldığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Ögedey Han, bu zanaatkârı himayesine aldıktan sonra İzzüddîn Mukaddem bir süre sonra birkaç çeşit dokuma ile Ögedey'in huzuruna çıkmıştır. Ancak Ögedey bu ürünlerde Kutluğ İşi Hatun'un getirdiği elbiselerdeki canlılığı göremeyince İzzüddîn Mukaddem bunun şehrin havası ve suyundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Ardından Herât'a giderek daha kaliteli ürünler yapmak için izin istemiştir. Bunun üzerine Ögedey Han, Emîr İzzüddîn Mukaddem Herevî ve beraberindekilerin Herât'a dönmesine izin vermiştir.⁴⁵

42 Ögedey'in Müslümanlara karşı tutumu Cengiz Han yasalarına sıkı sıkıya bağlı olan abisi Çağatay'ı son derece rahatsız etmiştir. Çağatay Müslümanlarla ilgili durumlarda her zaman Ögedey'in karşısında olmuştur. Müslümanlarla ilgili hususlarda iki kardeşi karşı karşıya getiren bazı örnekler için bk. Cüveynî, *Târih-i Cihânguşâ*, 1: 161-165; Mîrhând, *Târih-i Ravzatu's-safâ*, 8: 3915-3916; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, 3: 51-52.

43 İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 107-108. Yine bu konuda bk. Mîrhând, *Târih-i Ravzatu's-safâ*, 8: 3911.

44 Moğollar, Mâverâünnehir'in istilasını sırasında da zanaatkârlara karşı aynı tutumu göstermiştir. bk. David O. Morgan, "The Mongols in Iran 1219-1256", *The Coming of the Mongols The Idea of Iran* içinde, VII, ed. David O. Morgan-Sarah Stewart, (London-New York: I.B. Tauris, 2018), 47.

45 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 107-109; İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 108-109.

Ögedey Han'ın h. 635 (1237-1238) yılındaki fermanıyla Emir İzzüddîn Mukaddem Herevî beraberindeki Abdulmelik Yejdevi, Muhammed Hasan Ferâş, Muhammed Dâne, Behlivânşâh Vere, Fahrüddîn İmadî, Mübâriz Nafât Henbe, Said Bâdgisî ve Muhammed Bey Fuşencî ile Türkistan'dan Herât'a doğru harekete geçmiştir.⁴⁶ Herât'a yaklaşan bu heyeti Şerefüddîn Hatib Çeğartân karşılamıştır. Birlikte Herât Cuma Camii'ne geçen bu heyet burada, şehirdeki imar işlerinin nasıl yapılacağına dair bir toplantı yapmıştır. Yapılan toplantının bir sonucu olarak İzzüddîn Mukaddem'in gayretleri sayesinde iki buçuk aylık süre zarfında İncil suyu Herât'ın yakınına kadar getirilebilmiştir. Daha sonra İzzüddîn Mukaddem, Herât *şihnesi* Kustây ve yanına aldığı on kişiyle birlikte Herât'ın bir bölgesi olan Yejdeviye'ye giderek oranın halkını Ögedey'in emriyle Herât'a getirmek istemiştir. Bu sayede Herât'taki imar işlerini hızlandırarak kısa sürede şehri imar etmek isteseler de bunda başarılı olamamışlardır. İzzüddîn Mukaddem ve Kustây canlarını Yejdeviye halkının elinden zor kurtarmışlardır.⁴⁷

İzzüddîn Mukaddem, Yejdeviye'de yaşananlardan sonra Ögedey Han'ın huzuruna vararak Herât'ta henüz imar işlerinin bitmediğini ve bu yüzden kendi ailesini Herât'a götürmek istediğini arz etmiştir.⁴⁸ Ögedey'in emriyle İzzüddîn Mukaddem ailesinden 100 kişilik bir grupla Türkistan'dan Herât'a hareket etse de bu görevi tamamlayamadan Fâryâb'ta ölmüştür. Ardından oğlu Emir Muhammed, Ögedey'in huzuruna çıkarak durumu arz etmiş ve bunun üzerine Ögedey Han Harlığ,⁴⁹ Suku ve Emir Muhammed'i Herât'daki işler için görevlendirmiştir.⁵⁰ Bundan sonraki süreçte Herât'taki imar işleri bu ekip üzerinden yürütülmüştür. Harlığ ve beraberindekiler h. 637 (1239-1240) yılında Herât'a geldiklerinde kendisi ve kardeşi için Herât'ın *Hûş Kapısı*'nda⁵¹ birer köşk yaptırmıştır. Öte yandan Emir Muhammed ve Herât halkı bölgenin imarıyla ilgilenmiş ve şehrin dışında yeni bir çarşı kurmuşlardır.⁵²

Bölgedeki imar faaliyetlerinin yanı sıra Emir Muhammed ve Harlığ, Ögedey Han'dan Herât'ın nüfusunu artırmak için girişimde bulunmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Ögedey

46 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 109. İsfizârî, Emir İzzüddîn Mukaddem ile Herât ileri gelenlerinin arasında Cemâl Mâlânî'yi de eklerken, Muhammed Hasan Feraş, Muhammed Dâne ve Fahrüddîn İmadî isimlerini zikretmemektedir. bk. İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 110. Bu konuda Fasîh-i Hâfî ise Herevî'deki isimlere ek olarak Cemâl Mâlânî'yi eklemektedir. bk. Fasîh-i Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, 2: 309.

47 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 110-114. İsfizârî, Herevî'den farklı olarak sadece Herât'a bağlı bu yerin ismini Pejdeviye olarak vermektedir. bk. İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 110-112. Fasîh-i Hâfî, Herât'a gelen heyetin Şerefüddîn Hatib Çeğartân ile bölgedeki imar işleriyle ilgilendiğini söylese de bu konuda ayrıntı vermemiştir. bk. Fasîh-i Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, 2: 309.

48 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 114; İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 112-113. Fasîh-i Hâfî, İzzüddîn Mukaddem'in Ögedey'in ordusuna elbise dokuduğu için ailesinin Herât'a getirilmesi hususunda ona iltimas geçildiğini ifade etmektedir. bk. Fasîh-i Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, 2: 309-310.

49 Bir Uygur Türk'ü olan Harlığ'ın Herât'taki faaliyetlerinin ayrıntılı bir incelemesi için bk. Mustafa Şahin, "Ögedey Kağan'ın Herât Emîri Uygur Türk'ü Harlığ", *Bilig* 84 (2018), 23-43.

50 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 117-118; İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 113; Fasîh-i Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, 2: 310.

51 Bu kapı, Herât'ın doğu yönünde Gûr'a açılan kapısıdır. bk. İstahri, *Mesâlikü'l-Memâlik (Ülkelerin Yolları Değerlendirme-Metin)*, çev. Murat Ağarı (İstanbul: Ayışığıkitapları, 2019), 228; İbn Havkal, *Sûrat el-Arz (10. Asırda İslâm Coğrafyası)*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 376; Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî, *İslam Coğrafyası (Ahsenü'l-Takâsîm)*, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 317.

52 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 118; İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 115.

Han tarafından görevlendirilen Teksînek ve Batu tarafından görevlendirilen İnûc Beg, 200 aileyle beraber Herât'a gönderilmiştir. Bunlar Herât'taki yöneticilerle beraber Herât'ın imarı için çalışmıştır.⁵³

Harlığ'ın Herât'taki çalışmalarının yanı sıra Batu Han tarafından h. 639 (1241-1242) yılında Herât'ta yönetime getirilen Melik Mecdüddîn Kâlyonî'de bölgeye gelince ilk iş olarak Hâce Abdullah Takî'nin türbesinin yakınlığında kendisine bir saray yaptırmıştır. Daha sonra Harlığ ile beraber İncili Kanalı'nın inşaatına başlamış ve kendisi de bizzat bu kanalda çalışarak halkı imara teşvik etmiştir. Ardından Şam'ân köyünün inşaatını başlatan Melik Mecdüddîn Kâlyonî, buradaki imar işlerini Muhammed Şâh Rucî'ye devretmiştir.⁵⁴ Melik Mecdüddîn Kâlyonî'den sonra yerine geçen oğlu Şemsüddîn Muhammed de Herât'ta birtakım imar işleriyle ilgilenecektir. Herevî bu konuda ayrıntı vermese de Şemsüddîn Muhammed'in gece gündüz imar işleriyle ilgilendiğini aktarmaktadır.⁵⁵ Yine bu konuda İsfizârî de babasından sonra Herât'ın geriye kalan imar işlerini onun oğlunun tamamladığını söylese de bu konuda o da Herevî gibi ayrıntı vermemiştir.⁵⁶

Herât'ta atölyelerin varlığına da işaret edilmektedir. Allsen, zanaatkârların h. 627 (1229-1230) ve h. 637 (1239-1240)'lerde gerçek anlamda örgütlendiğini ve sınıflarına göre yeni atölyelerin kurulduğunu ifade etmektedir.⁵⁷ Bu konuda Jackson da bölgedeki atölyelerden bahsetse de bununla ilgili detaylı malumat vermemektedir.⁵⁸ Ancak Rezevî bunlardan farklı olarak kısmen bilgi verdiği bu atölyeleri son derece iyi olarak nitelemekte ve bu atölyelerde Moğol esirlerinin ve demircilerinin çalıştırıldığını ifade etmektedir.⁵⁹

Sonuç

Dünya tarihinde Moğolların yıkımla anıldıkları bilinen bir gerçektir. Cengiz Han döneminde bilinçli bir politikanın ürünü olarak Horasan genelinde ortaya çıkan yıkımların Herât için acı sonuçlar doğurduğu ortadadır. Ancak bu durumun Ögedey'in yeni *han* olmasıyla başlayan süreçte devam ettirilmediği ve bunun tam aksi olarak şehirlerin yeniden imarına başlandığı bilinmektedir. Bu durumun Ögedey'in başa geçtikten sonra Herât'ın imarı için yaptıkları üzerinden görülmesi mümkündür. Dolayısıyla Moğolların Horasan genelinde yaptıkları yıkımın

53 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 122-123. Bu noktada İsfizârî, Herevî ile benzer malumat aktarsa da, Teksînek ve İnûc Bek'ten hiç bahsetmemektedir. bk. İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 117. Togan, Batu Han tarafından İnûc Beg ve Şemsüddîn Daçın, Ögedey Han tarafından da Teksing ve İlçigiday Noyan tarafından da Bahadır Mâlânî'nin gönderildiğini söyleyerek diğer kaynaklardan farklı bilgi aktarmaktadır. bk. Togan, "Herat", 432.

54 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 126-127; İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 119.

55 Herevî, *Târih-nâme-yi Herât*, 137.

56 İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât*, 2: 119. Kâlyonî ailesinin Herât'taki faaliyetleriyle ilgili ayrıntılar için bk. Mustafa Şahin, "Moğol Döneminin Yöneticilerinden Melik Meceddin-i Kalyonî ve Oğlu Şemseddin Muhammed-i Kalyonî", *Tarih Okulu Dergisi* 7/XVII (2014), 155-163.

57 Allsen, *Commodity and Exchange in the Mongol Empire*, 33.

58 Peter Jackson, *The Mongols and the Islamic World from Conquest to Conversion* (London: Yale University Press, 2017), 109.

59 bk. Seyyid Ebû'l-Fazl Rezevî, "Câygâh-i Senâyi'-i Kârhâneî der İktisâd ve Câmi'a-i 'Ahd-i İlhanân", *Îrân-i Nâmeği* 1 (1399 hş.), 42.

Cengiz Han dönemine özgü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da Ögedey Han'ın babasının politikasını devam ettirmediğini göstermektedir.

Ögedey Han döneminden itibaren Herât'ta imar faaliyetleri desteklenmiş ve bu konuda devletin birtakım çabaları olmuştur. Aslında Herât'ta imar işlerini Moğol istilasından sonra şehre geri dönen bir grup Herâtlı başlatmıştır. Ancak dönemin koşulları göz önüne alındığında bunların gerçekleştirdiği imar faaliyetleri son derece kısıtlı kalmıştır. Ögedey Han'ın bizzat fermandan sonra şehirde imar işlerinin çok daha hızlı bir şekilde geliştii görülebilir. Ögedey'in bölgeden göç eden zanaatkârların geri dönmesi için çabası da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Yine bölgeye atanan idarecilerin bölgedeki halkla bütünleşip birlikte hareket etmesi imar faaliyetlerini hızlandıran diğer önemli bir adımdır. Özellikle bölgede tarımın tekrar canlandırılması için su kanallarının aktif hâle getirilmesi de bölgenin imarı için son derece önemlidir. Ayrıca idarecilerin bizzat bu faaliyetlerde halkın yanında yer alması da Moğolların bölgeye bakışının değiştiiğini göstermektedir. Dolayısıyla Ögedey döneminde Herât'ta yapılan imar faaliyetleriyle bölgede nüfus artmış ve Herât çarşu ve pazarlarıyla zanaatkârların faaliyetlerini yürüttüğü önemli bir merkez olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

- Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihânguşâ*. 3 cilt. Tashih Muhammed b. Abdulvahhâb Kazvîni. Tahran: İntişârât-i Donyâ-yi Kitâb, 1329 hş.
- Allsen, Thomas T. *Commodity and Exchange in the Mongol Empire A cultural history of Islamic textiles*. United Kingdom: Cambridge University Press, 1997.
- Barry, Michael. *Figurative Art in Medieval Islam and the Riddle of Bihzâd of Herât (1465-1535)*. Paris: Flammarion, 2004.
- Barthold, V. V. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul: Kronik Yayınları, 2017.
- Barthold, W. *An Historical Geography of Iran*. Çeviren Svatek Soucek. New Jersey: Princeton University Press, 1984.
- Biran, Michal. "Rulers and City Life in Mongol Central Asia (1220-1370)", *Turko-Mongol Rulers, Cities and City Life* içinde, 257-283. Editör David Durand- Guédy. Leiden-Boston: Brill, 2013.
- Çiftçi, Fatih. "Mongol Defeat-Khwarazmshah Victory: 1221 Battle of Parwan" *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* VI/2 (2022): 84-135.

- Fasîh Ahmed b. Celâleddin Muhammed Hâfî, *Mucmel-i Fasihi*. 3 cilt. Tashih Mahmûd Ferruh. Meşhed: Kitâbüfuruş-i Bastan, 1341 hş.
- Frye, R. N. "Harât". *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*. 3: 177-178. Leiden: Brill, 1986.
- Frye, Richard N. "Two Timurid Monuments in Herat", *Artibus Asiae* 11/3 (1948): 206-211.
- Giyâseddin b. Humâmeddin el-Hüseynî Hândmîr, *Habibu's-siyer*. 4 cilt. Hazırlayan Muhammed Debîr Siyâkî. Tahran: Kitâbüfuruş-i Hayyâm, 1333 hş.
- Golombek, Lisa. "The Resilience of the Friday Mosque: The Case of Herat" *Muqarnas* 1 (1983): 95-102.
- Hartog, Leo De. *Cengiz Han, Dünyanın Fatihî*. Çeviren Serkan Uzun. Ankara: Dost Yayınları, 2003.
- İbn Havkal, *Sûrat el-Arz (10. Asırda İslâm Coğrafyası)*. Çeviren Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*. 12 cilt. Çeviren A. Özeydin-A. Ağrakça. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- İbnü't Tıktaka, *El-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi, 632-1258)*. Çeviren Ramazan Şeşen. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- İstahri, *Mesâlikü'l-Memâlik (Ülkelerin Yolları Değerlendirme-Metin)*. Çeviren Murat Ağarı. İstanbul: Ayışığıkitapları, 2019.
- Jackson, Peter. *The Mongols and the Islamic World from Conquest to Conversion*. London: Yale University Press, 2017.
- Kaya, Çetin. "Büyük Moğol Ulusu'nda İlk Veliht Tayini Hususuna Dair Bir İnceleme" *USAD* 14 (2021): 23-34.
- Kaya, Çetin. "Harezmşahlar Tarihinde Han Melik'in Yeri ve Önemi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 6/11 (2024): 67-76.
- Klimburg, Max. "The Architecture, Arts and Handicrafts", *From the Past and for the Future Safeguarding the Cultural Heritage of Afghanistan Jam and Herat* içinde, 63-68. France: Unesco, 2015.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.
- Mahendrarajah, Shivan. "The Iranian Interlude: From Mongol Decline to Timur's Invasion", *Iran After the Mongols* içinde, 153-176. Editör Sussan Babaie. London: Bloomsbury Publishing, 2019, 159-176.
- Manz, Beatrice Forbes, "The Mongol Conquest of Iran", *The Mongol World* içinde, 196-212. Editör Timothy May and Michael Hope. London-New York: Routledge, 2022.
- May, Timothy, "The Mongol Art of War and the Tsunami Strategy", *Golden Horde Civilization* no. 8 (2015): 31-35.
- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, Çeviren ve notlandıran Mustafa Uyar, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- Moğolların Gizli Tarihi*. Çeviren Ahmet Temir. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- Morgan, D. O. "Ögedey". *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*. 8: 162-163. Leiden: Brill, 1995
- Morgan, David. *Medieval Persia 1040-1797*. London: Routledge, 2016.
- Morgan, O. "The Mongols in Iran 1219-1256", *The Coming of the Mongols The Idea of Iran* içinde, VII, 45-53. Editör David O. Morgan-Sarah Stewart. London-New York: I.B. Tauris, 2018.
- Mu'înu'd-din Muhammed Zamçî İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât fi evsâfi medîneti'l-Herât*. 2 cilt. neşr. Seyyid Muhammed Kâzım İmâmî. Tahran: İntişarat-ı Danişgah, 1338 hş.

- Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî, *İslam Coğrafiyası (Ahsenü'l-Takâsîm)*. Çeviren Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Târih-i Ravzatu's-safâ*. 15 cilt. Tashih Cemşid Kiyanfer. Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1380 hş.
- Mülâyim, Selçuk. "Herat Cuma Camii". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 218-2219. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Nicolle, David. *The Mongols Warlords: Genghis Khan, Kublai Khan, Hulegu, Tamerlane*. New York: Firebird Books, 1990.
- Özdemir, H. Ahmet. *Moğol İstilası Cengiz ve Hülâgü Dönemleri*. İstanbul: İz Yayınları 2018.
- Özgüdenli, Osman G., "Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu", *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)* içinde, 211-244. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2020.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Ögedey Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 21-22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî, *Câmi 'u'l-Tevârih*. 5 cilt. Tashih. Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî, Tahran: Neşr-i Elbruz, 1373 hş.
- Rezevî, Seyyid Ebû'l-Fazl. "Câygâh-i Senâyi'-i Kârhâneî der İktisâd ve Câmi'a-i 'Ahd-i İlhanân", *Îrân-i Nâmeği* 1 (1399 hş.): 37-55.
- Sâbitî, Seyyid 'Alî Mü'yyid-i. *Târih-i Nişâbûr*. Tahran: Silsile-i İntişârât-ı Encumen-i Âsâr-i Millî, 2525 şş.
- Şahin, Mustafa. "Moğol Döneminin Yöneticilerinden Melik Mecneddîn-i Kalyonî ve Oğlu Şemseddin Muhammed-i Kalyonî", *Tarih Okulu Dergisi* 7/XVII (2014): 155-163.
- Şahin, Mustafa. "Ögedey Kağan'ın Herât Emiri Uygur Türk'ü Harlığ", *Bilig* 84 (2018): 23-43.
- Seyf bin Muhammed bin Ya'kûb el-Herevî. *Târih-nâme-yi Herât*. neşr. Muhammed Zubeyr es-Siddikî. Calcutta 1943.
- Spuler, Berthold. *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*. Çeviren Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Tetevî, Mollâ Ahmed ve Asâf Hân Kazvinî. *Târih-i Elfî*. 6 cilt. Tashih Gulâm Rızâ Tabâtabâyî Mecc. Tahran: Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Fehengî, 1382 hş.
- Togan, Zeki Velidi. "Herât". *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 5/1: 529-442. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1987.
- Wilber, Donald N. *The Architecture of Islamic Iran The Il Khanid Period*. Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1955.
- Zakeri, Mohsen. "The 'Ayyārân of Khurasan and the Mongol Invasion", *Proceedings of the Third European Conference of Iranian Studies* içinde, 269-276. Editör Charles Melville. Wiesbaden: Reichert, 1999.

